

ПОНЯТТЯ та сутність

гарантій діяльності суддів в Україні як засобу забезпечення їх конституційно- правового статусу

В. М. Кравчук

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті визначаються загальні положення гарантій діяльності суддів та їх сутнісні характеристики. Сформульовано дефініцію «гарантії діяльності суддів», визначено її зміст. Підкреслюється, що гарантії діяльності суддів, поряд з їх правосуб'єктністю, є одним з основних елементів конституційно-правового статусу судді.

Ключові слова: гарантії діяльності суддів, конституційні гарантії, конституційно-правовий статус, правові гарантії, суддя.

В статье определяются общие положения гарантий деятельности судей и их существенные характеристики. Сформулирована дефиниция «гарантии деятельности судей», определено ее содержание. Подчеркивается, что гарантии деятельности судей, наряду с их правосубъектностью, являются одним из основных элементов конституционно-правового статуса судьи.

Ключевые слова: гарантии деятельности судьи, конституционные гарантии, конституционно-правовой статус, правовые гарантии, судья.

The generals of guarantees of activity of judges and their substantial descriptions are determined in the article. An author is set forth definition of «guarantee of activity of judges», her maintenance is certain. It is underlined that guarantees of activity of judges, along with their legal personality, are one of basic elements of constitutionally-legal status of judge.

Keywords: *guarantees of activity of judge, constitutional guarantees, constitutionally-legal status, legal guarantees, judge.*

Конституційно-правові гарантії діяльності суддів є одним з основних елементів їх конституційно-правового статусу в Україні. Поряд з конституційною правосуб'єктністю та конституційними принципами вони є пріоритетним інститутом у системі конституційного права України. Без існування гарантій проголошені права і свободи суддів втрачають сенс.

Конституцією та законодавством України достатньо повно визначені права і свободи суддів, правова природа яких загалом досліджена вітчизняними та зарубіжними вченими. Проте на сьогодні в науці конституційного права не створено теоретичних засад гарантій прав і свобод суддів в Україні, немає фундаментальних наукових досліджень цієї проблеми, а нечисленні праці з окремих аспектів характеризуються наявністю великого розмаїття думок, часто суперечливих.

У зв'язку з новизною інституту конституційно-правових гарантій для конституційно-правового механізму діяльності суддів в Україні виникає потреба науково дослідити питання природи, поняття, місця і системи гарантій. Необхідна науково обґрунтована та виважена класифікація гарантій діяльності суддів в Україні.

Актуальність теми дослідження зумовлена комплексним характером гарантій діяльності суддів як правового інституту, що складається з норм різних галузей національного законодавства. Така особливість правової регламентації гарантій діяльності суддів вимагає єдиної концептуальної спрямованості цих норм.

Дослідження гарантій діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин у будь-який час розвитку та становлення конституційно-правової доктрини не втрачали своєї актуальності та складають доволі високий відсоток від загального обсягу теоретичних напрацювань в цій сфері. Варто зазначити, що тут особлива увага приділяється гарантіям прав і свобод людини та громадянина (В. Андрейцев, М. Баймуратов, Т. Заворотченко, В. Кампо, В. Копейчиков, О. Костюченко, В. Котюк, В. Кравченко, М. Малишко, П. Мартиненко, М. Орзіх, А. Олійник, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Римаренко, В. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.). У поле наукового пошуку вчених-юристів потрапляли гарантії діяльності й інших суб'єктів конституційно-правових відносин: народних депутатів України (Н. Григорук, А. Кожевніков, Ю. Коломієць, О. Радченко та ін.), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (О. Марцеляк та ін.), Президента України (О. Ярмиш та ін.), місцевого самоврядування (Г. Абасов, О. Батанов, П. Біленчук, О. Бориславська, В. Кравченко, О. Кутафін, В. Погорілко, О. Фрицький, І. Щebetун та ін.), депутатів місцевих рад (О. Чернецька та ін.) тощо. Однак, на жаль, лише в деяких працях приділялась увага проблематиці, пов'язаній з гарантіями діяльності суддів (В. Єгорова, О. Намясенко, В. Федоренко).

Проте варто констатувати відсутність у конституційно-правовій доктрині загально визначених або уніфікованих засад визначення гарантій діяльності суддів як самостійних суб'єктів конституційного права.

Наведене вище зумовлює мету нашої статті – крізь призму узагальненого аналізу наукової юридичної літератури запропонувати загальну концепцію гарантій діяльності суддів в Україні та власний варіант дефініції «гарантії діяльності суддів».

У сучасних умовах суспільно-політичного розвитку України гарантії відіграють чи не вирішальну роль у механізмі реалізації суддями визначених Конституцією та законами України повноважень. Досить точно місце гарантій у структурі статусу особи визначив Л. Д. Воеводін: «Права, свободи і обов'язки людини та громадянина – ніщо без гарантій, здатних їх реалізувати» [1, с. 36]. Висловлене твердження є цілком слушним і для характеристики конституційно-правового статусу суддів.

У будь-якій системі, в конституційно-правовому статусі суддів всі складові елементи не лише тісно пов'язані між собою, взаємодоповнюють один одного, але разом з тим, кожен з них має своє призначення, виконує певну функцію. Це цілковито стосується гарантій діяльності суддів як одного з елементів конституційно-правового статусу суддів.

Найточніше, на нашу думку, роль гарантій визначив Ю. Тодика: «Гарантія є ідеальною моделлю, відповідно до якої повинен формуватися юридичний і фактичний статус конкретної особи. Гарантії необхідні для правового статусу в цілому і для кожного його елемента» [2, с. 179].

Завдяки гарантіям держава намагається забезпечити суддю від негативно-

го впливу з боку законодавчої та виконавчої гілок влади, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних і громадських установ і організацій, усунути перепони на шляху здійснення суддями своїх прав і обов'язків. Гарантіям діяльності суддів безпосередньо кореспондує обов'язок державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності і підпорядкування, та громадян не перешкоджати реалізації суддями своїх повноважень у повному обсязі.

За будь-якого політичного режиму гарантії діяльності суддів, поряд із самими повноваженнями, відігравали провідну роль у конституційно-правовому статусі судді. Це обумовлено, по-перше, місцем судової влади в системі вищих органів державної влади країни, а по-друге, – неможливістю забезпечення реалізації прав та обов'язків суддів без застосування інституту гарантій.

Обсяг гарантій, очевидно, не може перевищувати обсягів повноважень суддів, реалізацію яких вони й забезпечують. Їхній зміст визначається саме змістом прав та обов'язків суддів.

За своєю політико-правовою природою гарантії, по-перше, є державними, оскільки встановлюються з боку останньої, а по-друге, – конституційно-правовими, через те що у формалізованому вигляді містяться в Конституції та конституційних законах України.

Визначенню гарантій діяльності суддів, на нашу думку, об'єктивно має передувати загальне визначення поняття гарантій. В юридичній літературі зустрічаються неоднозначні тлумачення цього терміна. Використовується й поняття «забезпечення», що не є помилкою, оскільки слова «гарантія» і «забезпечення» – синоніми.

Термін «гарантія» запозичене з французької мови «garantie», перекладається на українську як «порука, забезпечення, запевнення, запорука» [3, с. 98]. Проблема визначення поняття «гарантія» на сьогодні не має однозначного вирішення, оскільки у спеціальній юридичній літературі не існує єдиного поняття гарантій. Як зазначалося вище, найбільше уваги науковців приділяється гарантіям прав і свобод людини та громадянина.

Так, О. Ф. Скакун під гарантіями прав і свобод розуміє найважливіший чинник реального забезпечення прав і свобод людини і громадянина [4, с. 73]. Більш конкретно визначення дає О. В. Петришин: «Гарантіями прав і свобод людини і громадянина розуміється система загальних і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень» [5, с. 456]. Дещо в іншому ракурсі визначає гарантії Л. Д. Воеводін. На його думку, «в цих випадках мова може йти про певні умови і засоби, що покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування того або іншого суспільного і правового інституту» [1, с. 306]. Але найбільш повно, на нашу думку, це поняття охарактеризував В. М. Корнуков. Так, він вказує: «Все те, що в тій чи іншій мірі сприяє досягненню певних результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності або стану, тому що сприяє діяльності, захищає стан, тобто гарантує їх. Це, по-перше. По-друге, загальне поняття гарантії часто досить умовне і, якщо так можна висловитися, рухливе, оскільки те, що в одному випадку виступає гарантією, в іншому випадку не є такою» [6, с. 148].

Справді, незважаючи на різні підходи до розуміння терміна «гарантія», потрібно зазначити, що всім їм притаманні певні одноманітні риси, серед яких: 1) способи та засоби, які розглядаються в сукупності; 2) їх законодавче закріплення; 3) вони спрямовані на досягнення тієї або іншої мети.

Що стосується гарантій діяльності суддів, то без перебільшення варто підкреслити, що вони є не лише важливим елементом конституційно-правового статусу суддів, а й визначають такий статус.

У працях українських вчених містяться окремі міркування щодо гарантій діяльності суддів, зроблені певні спроби систематизувати їх. Зокрема, В. Л. Федоренко під гарантіями діяльності суддів розуміє систему загальних і спеціально-правових способів та засобів забезпечення здійснення суддею встановлених Конституцією й законами України завдань, функцій і повноважень [7, с. 501]. В. С. Єгорова під гарантіями діяльності суддів судів загальної юрисдикції розглядає сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх неналежного здійснення [8, с. 12]. Однак проблема гарантій діяльності суддів потребує ґрунтовного системного вивчення, оскільки від них залежать ефективність здійснення суддями своїх функцій та повноважень і функціонування судової влади.

Поняття гарантій діяльності суддів відрізняється від поняття конституційно-правових гарантій тим, що останні встановлюються Основним Законом держави та конституційними законами. Ефективність конституційно-правових гарантій залежить від якості Конституції та інших правових норм, розвитку правових принципів, а також від того,

як виконують ці закони державні органи, що призначені створювати умови для виконання суддями своїх прав і обов'язків.

В юридичній літературі конституційні гарантії розглядаються як передбачені Основним Законом засоби, способи, механізми, які забезпечують здійснення конституційних прав і виконання основних обов'язків людини відносно суспільства, держави, колективів, інших осіб, роблять ці права та обов'язки реальними [9, с. 202].

Зважаючи на вищенаведене, можна ствердно відзначити, що категорія «гарантії діяльності суддів» є досить вживаною у юридичній науці, але як бачимо, її сутність і зміст – неоднозначні. Зокрема, О. О. Кваша гарантії ототожнює з принципами [10, с. 229], що є не досить правильним підходом. Ознаки гарантій мають переважно теоретичне та наукове значення, тоді як поняття принципу суттєво впливає на практичну реалізацію того чи іншого конституційного права.

Тут можемо також констатувати і пасивність законодавця, оскільки в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» відсутнє поняття «гарантії діяльності суддів», однак передбачено організаційно-правові гарантії у розд. 11 «Організаційне забезпечення діяльності судів» [11]. Більш конкретними в цьому аспекті повинні були б бути положення Закону України «Про Конституційний Суд України», глава четверта якого називається «Гарантії діяльності суддів Конституційного Суду України», однак досить загально розкриває їх сутність лише через незалежність суддів, недоторканність особи судді та соціальне і побутове забезпечення суддів Конституційного Суду України [12]. З такими підходами в законодавстві важко погодитись, оскільки в цьому випадку вони (гарантії діяльності суддів) не розкри-

вають цілком зміст конституційно-правового статусу суддів, не відображають правової природи зазначеного явища.

Таким чином, конституційно-правові гарантії за своїм характером є юридичними нормами, які дають можливість реалізувати суддями визначені Конституцією і законами України повноваження. За своєю суттю конституційно-правові гарантії діяльності суддів є умовами, які зобов'язана створити держава для реалізації ними своїх повноважень. За змістом конституційно-правові гарантії діяльності суддів є системою заходів, яка спрямована на реалізацію суддями передбачених законодавством повноважень. За формою конституційно-правові гарантії діяльності суддів – це передбачені Конституцією і законами України організаційно-правові і нормативно-правові способи реалізації суддями передбачених законодавством повноважень.

На підставі аналізу літературних джерел можна запропонувати таке визначення: конституційно-правові гарантії діяльності суддів – це передбачена Конституцією та конституційними законами України система організаційних засобів і способів, умов та вимог, що забезпечують реальність і можливість фактичної реалізації прав та обов'язків суддів з метою здійснення правосуддя.

Отже, гарантії діяльності суддів є невід'ємною складовою їх конституційно-правового статусу. Їх зміст і обсяг безпосередньо залежать від обсягу тих повноважень суддів, безперешкодну реалізацію яких вони покликані забезпечувати.

Як і решта інститутів конституційного права, гарантії діяльності суддів зазнають постійних трансформацій, аби цілковито відповідати вимогам часу та тим змінам, які відбуваються в суспільно-політичному житті України.

Список використаної літератури

1. *Воеводин Л. Д.* Юридический статус личности в России : учеб. пособ. / Л. Д. Воеводин. – М. : Изд-во Моск. ун-та ; Изд. группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 412 с.
2. *Тодыка Ю. Н.* Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
3. *Данилюк І. Г.* Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 576 с.
4. *Скакун О. Ф.* Теорія права і держави : підруч. – 2-ге вид. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
5. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. вищих юрид. навч. закл. / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2010. – 584 с.
6. *Корнуков В. М.* Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Корнуков. – Харків, 1998. – 198 с.
7. *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.* Конституційне право України : підруч. / За заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-те вид., перероб. і доопр. – К. : Видавництво «Ліра-К», 2012. – 576 с.
8. *Єгорова В. С.* Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. С. Єгорова ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2008. – 17 с.
9. *Чиркин В. Е.* Конституционное право России : учеб. / В. Е. Чиркин. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 496 с.
10. *Кваша О. О.* Принцип незалежності суддів як гарантія протидії порушенням прав людини в Україні // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 229-233.
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
12. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.